

Е. В. БОНДЗІЧ

Баранавічы, сярэдня школа № 15 г. Баранавічы

**РАЗВІЦЦЁ АРФАГРАФІЧНАЙ ПІЛЬНАСЦІ
ПРАЗ ДЫДАКТЫЧНЫЯ ГУЛЬНІ НА ЁРОКАХ
БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ Ё 3 КЛАСЕ**

Ва ўмовах сучаснага адукацыйнага асяроддзя перад настаўнікамі беларускай мовы стаіць дастаткова складаная задача – фарміраваць высокаразвітую, нацыянальна свядомую моўную асобу, якая будзе карыстацца роднай мовай ва ўсіх сферах жыццядзейнасці. Адным з паказчыкаў высокаразвітой асобы выступае яе маўленне – як вуснае, так і пісьмовае. У сваю чаргу, неад’емнай часткай правільнага пісьмовага маўлення з’яўляецца арфаграфічная пісьменнасць. Увагу на арфаграфічную пісьменнасць трэба звяртаць ужо ў пачатковай школе.

Шматгадовыя даследаванні развіцця пісьмовай мовы малодшых школьнікаў паказваюць, што ўзровень развіцця арфаграфічных навыкаў, арфаграфічнай пільнасці ў дзяцей нізкі. Акрамя таго, трэба ўлічваць, што дзеці малодшага школьнага ўзросту з цяжкасцю суадносяць тэарэтычны матэрыял з яго практычным выкарыстаннем. Практикаванні, змешчаныя ў падручніках, не заўсёды зацікаўліваюць дзяцей і не заўсёды выклікаюць у вучняў жаданне працаваць з імі. Выконваючы адна тыпныя заданні, вучні хутка стамляюцца. У іх знікае цікавасць да ўрока, да прадмета. Настаўнікаў пачатковых класаў хвалюе пытанне фарміравання арфаграфічных навыкаў вучняў. Адсутнасць арфаграфічнай пільнасці або нізкі ўзровень яе сфарміраванасці прафесар М. Р. Львоў называе адной з галоўных прычын арфаграфічных памылак [1, с. 208]. Арфаграфічная пільнасць – гэта ўменне заўважаць арфаграмы, тыя выпадкі, дзе пры адзіным вымаўленні магчымы выбар напісання. У дачыненні да арфаграмы гэта ўменне прадугледжвае перш за ўсё здольнасць выяўляць пры пісьме гукі ў слабай пазіцыі (ці літары, якія знаходзяцца на іх месцы).

Механізм фарміравання арфаграфічных навыкаў досыць складаны, працяглы па часе. Выпрацоўка арфаграфічных навыкаў павінна падмацоўвацца дастатковай колькасцю практыкаванняў. Толькі ў такім выпадку, улічваючы да таго ж сістэму распрацаваных практыкаванняў і актыўнасць разумовай дзейнасці вучняў, правапіс можа ператварацца ў прывычку. Практичны вопыт паказвае, што вучні пачатковай школы з цяжкасцю засвойваюць многія арфаграфічныя правілы. Гэта звязана ў тым ліку і з нізкім узроўнем цікавасці да прадмета і цяжкасцю засваення правіл многімі вучнямі.

У сённяшніх, не вельмі спрыяльных для беларускай мовы абставінах многія настаўнікі знаходзяцца ў пастаянным пошуку, каб прывіць ціка-

васць да мовы, развіць маўленне вучняў. Дыдактычныя гульні выкарыстоўваюцца “як сродак развіцця пазнавальнай актыўнасці малодшых школьнікаў. Яны патрабуюць ад вучняў умення расшыфроўваць, разблытваць, разгадаць, а галоўнае – ведаць прадмет. Аперыраваць закладзенымі ў гульнію ведамі малодшых школьнікі вучацца ненаўмысна, міжвольна, гуляючы” [3, с. 22].

Выніковасць дыдактычных гульняў залежыць ад сістэматычнага іх выкарыстання, ад мэтанакіраванасці праграмы гульняў у спалучэнні са звычайнымі дыдактычнымі практыкаваннямі. Выбар дыдактычнай гульні абумоўліваецца мэтамі, зместам, этапам урока. Так як і сам урок, гульня рэалізуе пазнавальныя, выхаваўчыя і развіццёвыя задачы.

Існуюць розныя віды дыдактычных гульняў, але дакладная класіфікацыя гульняў па відах адсутнічае. Часта гульні суадносяцца са зместам навучання і выхавання. Займальны матэрыял на ўроках мовы, асабліва ў якасці гульні, “з’яўляецца неад’емнай часткай засваення новага матэрыялу. Гэта – унікальная магчымасць для таго, каб прыцягнуць увагу дзяцей да вывучаемага прадмета, зацікавіць яго вывучэннем. Ён уяўляе сабой сукупнасць нестандартных прыёмаў, якія даюць магчымасць штодзённае зрабіць цікавым і незвычайным, развіць пазнавальныя і творчыя здольнасці, дазволіць больш дакладна раскрыць сутнасць вывучаемага прадмета, з’яві і свядома засвоіць іх змест” [2, с. 8].

У падручніку па беларускай мове для 3 класа пададзена дастатковая колькасць матэрыялу, які можна выкарыстаць на ўроку. Але розныя гульні дзейнічаюць цікавасць да прадмета. А прыёмы слыхавой, зрокавай, рухомай нагляднасці, займальныя пытанні, моманты неспадзяванасці не толькі садзейнічаюць актывізацыі разумовай дзейнасці, але і дапамагаюць настаўніку больш эфектыўна арганізаваць працу па пераадольванні недахопаў у мове і развіцці правільнага вымаўлення гукаў, слоў і сказаў, спрыяюць фарміраванню арфаграфічных навыкаў.

Дыдактычныя гульні на ўроках беларускай мовы выкарыстоўваюцца на розных этапах урока. Спачатку ўвага вучняў на ўроку, як правіла, накіроўваецца на гульніавае дзеянне, а затым незаўважна для сябе вучні ўключаюцца ў працэс вывучэння канкрэтнага матэрыялу. У пачатку ўрока ставяцца мэты гульні – арганізаваць і зацікавіць дзяцей, стымуляваць іх актыўнасць да засваення пэўных арфаграфічных паняццяў. У сярэдзіне ўрока выкарыстоўваюцца дыдактычныя гульні, якія спрыяюць вырашэнню задач засваення тэмы. У канцы ўрока мэтай гульні можа быць замацаванне як тэмы ўрока, так і арфаграфічнага паняцця, пашырэнне ведаў праз творчы і пошукавы характар гульні. На любым этапе ўрока гульня павінна быць цікавай, даступнай, уключаць розныя віды дзейнасці дзяцей.

Вельмі важна, каб гульні былі ўзаемазвязаны і накіраваны на развіццё ўмення знаходзіць і тлумачыць арфаграмы. Размеркаванне гульніў па тэмах садзейнічае сістэматызацыі ведаў і навыкаў вучняў па тэме ўрока, а таксама замацаванню арфаграфічнага паняцця, яго выкарыстанню ў маўленні для развіцця арфаграфічнай пільнасці.

Вывучэнне беларускай мовы ў 3 класе пачынаецца з раздзела “Паўтарэнне” па тэме “Гукі і літары. Алфавіт”. Гэта тэма вельмі важная. Без грунтоўных базавых фанетычных ведаў і сфарміраваных на іх аснове вучэбна-моўных уменняў немагчыма развіццё арфаграфічнай пільнасці вучняў. Работа па развіцці арфаграфічнай пільнасці ў гэты перыяд пачынаецца з выкарыстання дыдактычных гульніў, якія дапамагаюць настаўніку сістэматызаваць і паглыбіць веды вучняў пра гукі і літары беларускай мовы, а таксама вучыць дзяцей выкарыстоўваць правілы напісання слоў на вывучаных арфаграмах.

Вучням вельмі складана запомніць правілы беларускага правапісу, але праз гульніваю дзейнасць ім даецца гэта лёгка і трывала. Напрыклад, па тэме “Звонкія і глухія зычныя гукі. Іх абазначэнне на пісьме” настаўнік можа прапанаваць дзецям гульні “Гукавы партрэт” (*Дадзены словы. Запісаць “гукавы партрэт” слоў.* Аладкі, дождж, дзядзька, бярозка, сцежка, лёгкі. [а л а т к’ і] [д о ш ч] [дз’ а ц’ к а] [б’ а р о с к а] [с’ ц’ э ш к а] [л’ о х к’ і]) на розных узроўнях складанасці. Першы ўзровень выконвае заданне суаднесці словы з “гукавым партрэтам”. Другому ўзроўню ўскладняецца заданне – прапаноўваецца слоў менш, чым гукавых схем. Дзецям патрэбна выбраць схемы да кожнага слова. Трэці ўзровень самы складаны. Прапануецца па “гукавым партрэце” запісаць словы правільна.

Пры вывучэнні тэм “Тэкст” і “Сказ” праводзіцца гульні “Будаўнік”. Дзеці “будуюць” сказы і тэксты, выкарыстоўваючы прапанаваны ім матэрыял. Па апорных словах, напрыклад: вецер, лісцікі, хмары, дождж, ручайкі. (Днём падзьмуў моцны вецер. У паветры закружыліся жоўтыя лісцікі. Пайшоў моцны дождж. Па дарозе пабеглі шумлівыя ручайкі.). Для вучняў, якім цяжка даецца вывучэнне мовы, словы для складання сказаў (тэкстаў) даюцца цалкам і прапануецца пасля запісу знайсці вядомыя ім арфаграмы. Для вучняў з высокай матывацыяй прапануецца матэрыял для работы з прапушчанымі арфаграфіямі.

Малодшым школьнікам вельмі падабаюцца гульні, якія можна выкарыстоўваць пры вывучэнні любой тэмы. Асабліва ім падабаецца гульні “Паляванне на арфаграмы”, якая дазваляе вельмі дасканала прааналізаваць кожнае слова, таму што кожны хоча быць найлепшым паляўнічым.

Слоўніковая работа праводзіцца рэгулярна на розных этапах урока. Перад тым, як паказаць напісанне слоўнікавага слова, работу настаўнік пачынае над яго значэннем і гукавым аналізам. Запамінанню слоўнікавых

слоў садзейнічаюць дыдактычныя гульні, якія патрабуюць тлумачэння лексічнага значэння, падбору антонімаў і сінонімаў, аднакаранёвых слоў, складання сказаў з гэтымі словамі.

Для праверкі выніковасці арфаграфічнай пільнасці на ўроках беларускай мовы намі была праведзена дыягностыка арфаграфічнай пісьменнасці вучняў па ўзроўнях на пачатак 3 класа і на заканчэнне. Былі выкарыстаны тэкставы дыктант, слоўнікавы дыктант, знаходжанне і выпраўленне арфаграфічных памылак у тэксце.

Параўнальны аналіз сведчыць пра тое, што дынаміка ўзроўняў павялічылася. Высокі ўзровень арфаграфічнай пісьменнасці вучняў на пачатак 3 класа і на канец па напісанні дыктанта павялічыўся з 25 % да 33 %, па напісанні слоўнікавых слоў – з 42 % да 50 %, па знаходжанні і выпраўленні арфаграфічных памылак у тэксце – з 25 % да 37 %. Дастатковы ўзровень па напісанні дыктанта павялічыўся з 42 % да 50 %, па знаходжанні і выпраўленні арфаграфічных памылак у тэксце – з 37 % да 46 %. Сярэдні ўзровень па ўсіх заданнях знізіўся. Здавальняючы ўзровень на пачатак быў па напісанні дыктанта 12 %, на канец – 4 %, па знаходжанні і выпраўленні арфаграфічных памылак у тэксце на пачатак – 9 %, на канец – 4 %. Акрамя гэтага, у якасці выніковасці была прынята цікавасць да прадмета “Беларуская мова”. Вучням была прапанавана анкета на пачатак навучальнага года і на канец. Параўнальны аналіз сведчыць, што зацікаўленасць дзяцей у вывучэнні беларускай мовы павысілася.

Такім чынам, праца па развіцці арфаграфічнай пільнасці праз дыдактычныя гульні на ўроках беларускай мовы ў 3 класе дазваляе дасягнуць пэўных вынікаў:

- павысіць узровень цікавасці да прадмета;
- палепшыць арфаграфічныя навыкі;
- павысіць адзнакі вучняў па беларускай мове ў параўнанні з пачаткам 3 класа і на яго канец.

Выкарыстанне дыдактычных гульняў на ўроках беларускай мовы ў пачатковай школе, у 3 класе ў прыватнасці, павышае цікавасць да прадмета, садзейнічае актывізацыі разумовых здольнасцей і развіццю арфаграфічнай пільнасці вучняў. Выніковасць гульняў залежыць ад сістэматычнага іх выкарыстання, ад мэтанакіраванасці праграмы гульняў у спалучэнні са звычайнымі дыдактычнымі практыкаваннямі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Львов, М. Р. Правописание в начальных классах : пособие для учителей / М. Р. Львов. – М. : Флинта : Наука, 1998. – 208 с.
2. Старжинская, Н. С. Сябруем і гуляем разам / Н. С. Старжинская. – Мінск : Нар. асвета, 1994. – 220 с.
3. Сыско, І. Г. Шляхі да роднай мовы: сучасныя падыходы да выкладання беларускай мовы ў пачатковых класах / І. Г. Сыско. – Мазыр : Содействие, 2007. – 72 с.